

ТУРЛИ ДАРАЖАДА ШЎРЛАНГАН ЕРЛАРДА ШЎРЛАНИШНИНГ БУХОРО-102 НАВИГА ТАЪСИРИ

Г.Ҳайдарова, А.Рўзимуродов - ТҚХММИ магистрлари

Аннотация

Маколада Сирдарё вилоятининг турли ерларида шўрланиш даражаси аниқланиб, ғўза навини танлаш ва ҳосилдорлигини ошириш мақсадида турли агротехник тадбирлар келтириб ўтилган. Жумладан, шўрланиш даражасига қараб, минерал ўғитларни бериш миқдорининг ғўза ҳосилдорлигига таъсири кузатилган.

Республика шароитида, ҳозирга келиб, 50 фоиздан кўпроқ суғориладиган ерлар турли даражада шўрланган. Ерлар шўрини бирданига йўқотиш анча қийинлиги маълум ва бу кўп йилларни талаб этади. Шўр ерларда, экинларга бериладиган минерал ўғитларнинг таъсири анча кам. Шу сабабли, турли даражада шўрланган ерларда юқори ва сифатли ҳосил етиштириш учун минерал ўғитлар (NPK) миқдорини белгилаш долзарб бўлиб ҳисобланади, чунки кимматли ўғитлар шўр ерларда бекорга сарф бўлиши сезилмоқда[2].

Шуни таъкидлаш керакки, кейинги йилларда Республиканинг агросаноати мажмуида маъдан ўғитларни (айниқса фосфорли ва калийли) ишлаб чиқаришда етишмовчиликлар вужудга келди. Маъдан ўғитларни етишмаётгани вақтида тупроқни мақбул озикланиш тартибларини сақловчи, ғўзадан юқори ҳосил олишни таъминловчи бошқа омилларни излашни тақозо этади. Шундан келиб чиққан ҳолда, Сирдарё вилоятининг суғориладиган гидроморф тупроқлари шароитида турли даражада (шўрланмаган, кучсиз ва ўртача) шўрланган ерларида минерал ўғитлар N-160, P-100, K-70; N-190, P-130, K-90; ва N-220, P-160, K-110 кг/га меъёрларда Бухоро-102 ғўза нави устида илмий тадқиқот ишлари олиб борилди[1].

Республикаимизнинг турли тупроқ иқлим шароитларида маъдан ўғитлар меъёрлари қишлоқ хўжалик экинларини ўсиши, ривожланиши, ҳосил салмоғини ва сифатини оширишда маъдан ўғитлар таъсирини юқори эканлиги бўйича кўпгина илмий адабиётларда кенг ёритилган Мирзажанов Қ.М. (1971, 1985, 2005, 2008), Б.Ҳолиқов, Я.Бўриев (2004), С.Болтаев (1996), Э.Абдурахманов (1996), А.Ҳайдаров (1996), Т.Ражабов (2006), М.Ҳасанов, Қодиров (2006) лар томонидан аниқланган. Лекин, Республикаимизнинг суғориладиган гидроморф тупроқлари шароитида турли даражада (шўрланмаган, кучсиз ва ўртача) шўрланишга мойил тупроқлар шароитида маъдан ўғитлар меъёрларини ғўзада ўрганилмаган[4].

Илмий изланишларимиз Сирдарё вилояти Гулистон тумани, ПСУЕАИТИ Сирдарё филиалининг тажриба даласида оч тусли бўз тупроқлари шароитида ғўзанинг «Бухоро-102» навини экиб, илмий тадқиқот ишлари олиб борилди[4].

Дала тажрибалари ПСУЕАИТИда қабул қилинган «Методы агрохимических, агрофизических и микробиологических исследований в поливных хлопковых районах» (СоюзНИХИ, 1963 г.) ва «Методика полевых опытов с хлопчатником» (СоюзНИХИ, 1981 г.) услубий қўлланмалари асосида олиб борилди[5].

Ўртача шўрланган далада ҳам икки йиллик ўртачаси амал даври бошида 0-30 см қатламда 1,25 г/см³, 0-50 см да-1,30 г/см³ ва 0-100 см да-1,38 г/см³ га тенг бўлса, амал даври охирида юқоридагиларга мос ҳолда 1,33; 1,36 ва 1,40 г/см³ га тенг ёки амал даври бошига нисбатан 0,02 дан 0,08 г/см³ гача зичланганлиги аниқланди[6].

Шўрланмаган далада икки йиллик ўртача кузда чиринди миқдори 0-30 см қатламда 0,950 фоиз, 30-50 см да 0,809 фоизни ташкил этган ёки баҳорга нисбатан 30-50 см қатламда 0,043 фоизга камайган, кучсиз шўрланган далада юқоридагиларга мос ҳолда 1,270 ва 0,906 фоизга ёки баҳорга нисбатан 30-50 см да 0,054 фоизга, ўртача шўрланган

далада 1,239 ва 0,834 фоизга ёки баҳорга нисбатан 0,018 фоизга камайганлиги кузатилди. Шунга ўхшаш маълумотлар умумий азот ва ялли фосфор миқдорларида ҳам кузатилди: шўрланмаган далада амал даври бошида яъни баҳорда тупроқнинг 0-30 см қатламида ҳаракатчан нитрат миқдори 5,35 мг/кг ни 30-50 см да 2,5 мг/кг ни, кузга бориб, 0-30 см қатламда 9,45 мг/кг ёки баҳорга нисбатан 4,1 мг/кг га юқори бўлган, 30-50 см да 2,6 мг/кг га ёки баҳорга нисбатан 0,1 мг/кг га юқори бўлганлиги кузатилди, кучсиз ва ўртача шўрланган далаларда ҳам шўрланмаган далага ўхшаш маълумотлар олинди[3].

Шунга кўра, тажриба даласида тупроқнинг 1 метрлик қатламида тузларнинг миқдори ва уларнинг баҳордан кузга қадар силжиши ҳамда ўзгаришини аниқлаш бўйича кузатувлар олиб борилди. Таҳлиллар натижасига кўра, икки йиллик ўртачаси баҳор фаслида тупроқни барча 1 метрлик қатламдаги тузлардан хлор-ион миқдори 0,007-0,014 % ни ташкил этиб, тупроқни кучсиз, чуқур даражада шўрланганлигини тасдиқлайди, қолган умумий ишқор 0,018-0,030 фоизга, сульфат 0,100-0,897 фоиз, куруқ қолдик 0,190-1,386 фоизни ташкил этгани кузатилди[5].

Икки йиллик ўртача августга келиб, шўрланмаган далада 1-вариантда ғўзанинг бўйи-107,4 см, ҳосил шоҳи-13,8 дона, гули-2,2 дона, тугунчаси-3,7 дона ва кўсак-3,4 донани ташкил этди, 2-вариантда юқоридагиларга мос ҳолда 111,6; 14,2; 2,3; 4,1 ва 3,6 дона, 3-вариантда 112,2; 14,4; 2,3; 4,2 ва 3,7 донани ёки 1-вариантга нисбатан 4,8 см; 0,6; 0,1; 0,5 ва 0,3 донага юқорироқ эканлиги кузатилди. Шунга ўхшаш маълумотлар кучсиз ва ўртача шўрланган даладаги вариантларда ҳам кузатилди[7].

Икки йиллик ўртача сентябрга келиб, шўрланмаган далада 1-вариантда кўсақлар сони 8,1 дона, шундан очилгани 0,1 донани ташкил этди, 2-вариантда юқоридагиларга мос ҳолда 7,7 ва 0,3 дона, 3-вариантда 8,5 ва 0,2 донани ёки 1-вариантга нисбатан 0,4 донага кўсақлар ва 0,1 донага очилгани юқори эканлиги кузатилди. Шунга ўхшаш маълумотлар кучсиз ва ўртача шўрланган даладаги вариантларда ҳам кузатилди[7].

Ќўзанинг «Бухоро-102» навининг ҳар хил шўрланишда олиб борилган тадқиқот натижаларига кўра икки йиллик ўртача ҳосил энг юқори ҳосилдорлик шўрланмаган даланинг азот-220, фосфор-160, калий-110 кг/га меъёрида қўлланилган 3-вариантда гектарига 39,6 ц/га, 2-вариантда 37,8 ц/га ва 1-вариантда 35,8 ц/га пахта ҳосили териб олинди ёки 1-вариантга нисбатан 3,8 ц/га қўшимча ҳосил олинди. Шунга ўхшаш маълумотлар кучсиз ва ўртача шўрланган далаларда ҳам кузатилди. Умуман олганда, шўрланган ерда ҳам, шўрланмаган ерларда ҳам энг яхши натижа (ҳосил) гектарига 160 кг азот, 100 кг фосфор ва 70 кг калий берган вариантда намаён бўлган, юқори ўғит меъёрида ҳосил ошган бўлсада иқтисодий жиҳатдан ўзини қопламайди[6].

Хулоса қилиб айтганда, Сирдарё вилоятининг суғориладиган гидроморф тупроқларининг шўрланиш шароитида «Бухоро-102» ғўза навидан юқори миқдордаги минерал ўғитларни сарфлаб, юқори ва сифатли ҳосил етиштириш учун тупроқнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш муҳим ўрин тутди ва шўрланган тупроқларда гектарига азот-190, фосфор-130, калий-90 кг/га ва экишдан олдин фосфор-90 кг, калий-60 кг, 2-3 чинбарг чиққанда азот-60 кг, шоналашда азот-70 кг, калий-30 кг ва гуллаш даврида азот-60 кг, фосфор-40 кг/га меъёрида қўлланиши тавсия этилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Абдурахмонов Э.-Самарканд вилояти шароитида Окдарё-5 навининг агротехникаси. Пахтачилик муаммолари. Тошкент, 1996, 210 – 211 бетлар.
2. Мирзажонов Қ.М.- Удобрение хлопчатника на эродированных повах-// Сельское хозяйство Узбекистана, №5, 1971г. стр.-12.
3. Ражабов Т.- Бухоро-6 ғўза навининг ўғит ва суғориш меъёрларининг ҳосилдорлигига таъсири. Узбекистон к/х, 1994, № 8, 28 – 31 бетлар.

4. Хайдаров А., Юсупов С.- Андижон-36 ва Андижон-37 навлари агротехникаси. Фермер хўжаликларида пахтачилик ва ғаллачиликни ривожлантиришнинг илмий асослари. Тошкент 2006 й. 305 – 208 бетлар.

5. Хусанбаев Ю.Х.- Оросительная норма хлопчатника в зависимости от сорта удобрений на сероземных почвах. Автореферат кандидатской диссертации. Ташкент, 1963, стр. 22.

6. Рискиева Х.Т.-Азот в почвах зоны хлопкосеяния Узбекистана // Изд-во «Фан» УзССР., Тошкент, 1989. –с. 148.

7. Пирохунов Т.П. ва бошқалар-Использование фосфорных удобрений в зависимости от насыщенности почв целевыми фосфоритами. Удобрения и урожай, № 2, 1955. -с. 21 – 23.

Илмий раҳбар:

к/х.ф.д. Исаев С.Х